

УДК 342.5

Хмарук Т. В.,

*здобувач кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Існування сучасної демократичної держави передбачає наявність декількох невід'ємних елементів сукупна діяльність яких утворює механізм держави. Ефективність функціонування такого механізму багато в чому залежить від якості практичного втілення принципу розподілу та деконцентрації державної влади. Це означає, що кожна гілка влади не лише обмежується іншою, але і в певний спосіб контролюється та корегує свою діяльність за допомогою інших. В цьому контексті найбільше значення отримує судова гілка влади, діяльність якої спрямовується на оперативне відновлення законності та дотримання іншими органами державної виконавчої та законодавчої влади меж власної компетенції. Це забезпечується на рівні конституційної юстиції, тобто інституційному втіленні конституційного контролю за відповідністю законів положенням Основного Закону.

В Україні єдиним органом конституційної юстиції є Конституційний Суд України, повноваження якого зводяться до вирішення питання

© Хмарук Т. В., 2019

© Національний університет «Острозька академія», 2019

-
- Поняття та правова природа активів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

відповідності законодавчих та підзаконних актів нормам Конституції України, а також до тлумачення положень останньої. Діяльність цього органу конституційної юстиції в умовах проведення судової реформи набуває нової практичної значимості, а організаційно-правове забезпечення – актуальності, пов'язаної із підвищенням ефективності регуляторних можливостей нормативно-правових актів, які регулюють його діяльність.

Стан дослідження. Аналізуючи сучасні дослідження в сфері конституційної юстиції в Україні, слід зауважити на досить високий рівень актуальності даної проблеми серед вчених конституціоналістів. Зокрема звертають на себе увагу праці Барабаша Ю. Г., Кампа В. М., Григор'єва В. А., Єзерова А. А., Корейби І. В., Кравченка В. В., Мартинюка Р. С., Марцеляка О. В., Мурашина Г. О., Нікольської О. В., Погорілка В. Ф., Савченка М. Д., Савчина М. В., Селіванова А. О., Скоморохи В. Є., Сліденка І. Д., Стецюка П. Б., Ткачука А. П., Тодики Ю. М., Цимбалістого Т. О., Шаповала В. М., Шемшученко Ю. С. та багатьох інших видатних вітчизняних та зарубіжних науковців. Разом з тим, в умовах проведення судової реформи майже поза увагою залишилася практична діяльність Конституційного Суду України щодо винесення ним актів в межах своїх конституційних повноважень.

Метою дослідження є осмислення сучасного стану правової регламентації актів Конституційного Суду України в контексті конституційних змін нормативно-правового статусу вказаної державної інституції, визначення поняття, ознак та правової природи вказаних актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна наука конституційного права не містить чіткого тлумачення поняття «акт конституційної юстиції», оскільки на доктринальному рівні досі немає єдності серед науковців стосовно правової природи актів Конституційного

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

Суду України. Натомість, деякі вчені, спираючись на закордонний досвід, намагаються виробити певне розуміння таких актів через домінуючу функцію суду конституційної юстиції в системі органів державної влади в Україні.

Так, А. О. Селіванов в своїх дослідженнях приходить до висновку, що акти конституційної юстиції представляють собою поєднання нормативно-правового акту (в частині своєї здатності на зміну іншої норми права) та суддівського рішення (в частині впливу на майбутні відносини в тій чи іншій сфері через зміну або тлумачення норми Конституції України) [9, с. 290]. В свою чергу В. А. Григор'єв зазначає на тому, що акти конституційної юстиції – це акти політико-правового характеру, які виступають засобом правової охорони Основного Закону будь-якої держави [2, с. 307-308]. Таким чином, дослідник слушно акцентуючи увагу на місці Конституційного Суду в системі органів публічного управління, демонструє першочерговість саме його правоохоронної функції. При чому охорона не загального правопорядку, а цілком конкретних відносин – дотримання та реалізації положень Конституції. Нами сприймається ця точка зору, але лише стосовно характеру органу, яким видаються акти конституційної юстиції, а не стосовно самої доктринальної природи таких актів.

В. О. Гергелійник зазначає, що «дискусивність визначення юридичної природи актів Конституційного Суду України вимагає створення закону про нормативно-правові акти України, який визначив би на законодавчому рівні єдину структуру джерел права України» [1, с. 10-11]. Висновки вченого є цілком слушними, але він не пропонує конкретного визначення акту конституційної юстиції, доводячи в своїх дослідженнях існування двох точок зору: нормативістської (як норми права) та позитивістської (як джерела права).

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

Намагаються дати визначення акта конституційної юстиції в своїх дослідженнях і В. Кампо, Р. Гринюк та В. Устименко. Але дослідники прихильні до точки зору, що акти конституційної юстиції є складним об'єктом наукового аналізу, оскільки відносяться одночасно і до традиційних (в якості судового прецеденту), і до нетрадиційних (в якості судової практики) джерел права [4, с. 15-17]. В свою чергу, М. Д. Савенко в своїй дисертаційній роботі робить висновок, що акт конституційної юстиції є актом правоохоронного характеру, який здатен не лише захищати правопорядок, але і змінювати його [7, с. 12-13].

Натомість М. В. Савчин зазначає, що акт конституційної юстиції – це окрема форма судового рішення, яке має одночасно і правовстановлюючу, і правозастосовну, і правотлумачну силу. Тобто Конституційний Суд України, виконуючи покладені на нього функції, видає акти, які мають праворегулюючу дію, але ця дія має різний ефект для суспільних відносин, щодо яких відбувається розгляд справ Конституційним Судом [8, с. 21-22]. Дана точка зору представляється цілком слушною але надто загальною.

Таким чином, пропонується широке та вузьке розуміння акта конституційної юстиції. Так, у широкому розумінні – це рішення органу конституційної юстиції, яким змінюються, уточнюються або визнаються неконституційними норми національного законодавства, а також нормативно-правові акти, що видаються органами публічної влади. В свою чергу, у вузькому розумінні акти конституційної юстиції необхідно розуміти як кінцевий результат діяльності органу конституційної юстиції, оформлений у відповідному вигляді (рішення, висновок, акт тлумачення тощо), що має правоохоронне стосовно до Основного Закону значення, та яким на підставі доктринального аналізу положень чинного законодавства виноситься рішення стосовно практичного застосування, зміни, уточнення

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

або вироблення конкретного способу правозастосування тієї чи іншої норми права субконституційного рівня.

Знаний фахівець в сфері конституційної юстиції Т. О. Цимбалістий зазначає, що «правова природа актів Конституційного Суду України нерозривно пов'язана з місцем органу конституційної юстиції в механізмі держави, особливостями правового регулювання його статусу. Через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві питання про правову природу актів Конституційного Суду України їх порівнюють з нормативно-правовими актами, конституційними судовими прецедентами, рішеннями, що носять преюдиційний характер» [10, с. 29-30]. Тобто, дослідник пропонує розділяти три способи визначення правової природи та значення актів конституційної юстиції:

– нормативно-правовим актом рівня нижчого, ніж закон України, але суттєво вищого, ніж підзаконний акт, оскільки в силу повноважень з тлумачення Конституції України та визнання неконституційними Законів України, Конституційний Суд України здатен своїм рішенням фактично скасовувати законодавчі акти або їх частини. Все це за своїм змістом розуміється доктриною як праворегулююча або установча дія нормативно-правового акту;

– конституційним прецедентом, що розкривається через сам характер діяльності Конституційного Суду України та його рішень, що виносяться в процесі саме судового провадження, а отже можуть і цілком логічно, що повинні розглядатися як судові прецеденти. Зважаючи на неприйнятність вітчизняною правовою доктриною судового рішення або судового прецеденту в якості джерела права, в той же час варто враховувати положення статті 151-1 Конституції України. Так, відповідно до цієї статті «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» [5]. Але з цього приводу В. М. Кампо ще у 2011 році зазначав, що «у вітчизняному законодавстві передбачене право громадян на конституційне звернення щодо тлумачення Конституції і законів України, а тому можна говорити про звужену модель функціонування інституту конституційної юстиції» [3, с. 43]. Мова йде про те, що дослідник розуміє прецедентність рішення Конституційного Суду України через інститут конституційної скарги, а не конституційного звернення. На нашу ж думку, сама наявність можливості суду конституційної юрисдикції розглядати звернення особи суттєво розширює його повноваження та функціональне призначення, а також трансформує характер його рішень.

– рішеннями преюдиційного характеру, тобто рішенням, яке встановлює певні факти або обставини, що мають визнаватися іншими судовими органами під час розгляду спорів або вирішення конкретних процесуальних питань, і які не підлягають доказуванню, а лише визнаються як певна даність. В такий спосіб і повинно сприйматися рішення, що передбачається статтею 151-1 Конституції України, тобто рішення за конституційним зверненням особи. В цілому ж сама по собі преюдиція, як характеризуюча ознака рішення Конституційного Суду України, стосується лише актів, що виносяться за результатами розгляду конституційного звернення особи. В іншому ж випадку, акти інстанції конституційної юстиції мають власну природу, яка трансформується в сфері нормативно-правового забезпечення суспільних відносин в акт правовстановлюючого характеру.

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

Системний аналіз положень ст. 147-153 Конституції України та ст. 83-96 Закону України «Про Конституційний Суд України» [6] визначає необхідність виділення наступних видів актів конституційної юстиції в Україні: рішення, висновки, ухвала та забезпечувальний наказ. Слід зробити наступні висновки стосовно власного бачення правової природи та призначення окремих актів конституційної юстиції для цілей правого регулювання суспільних відносин та вирішення доктринальних проблем щодо природи діяльності Конституційного Суду України.

По-перше, форма рішень (ухвали з процесуальних питань; постанови при вирішенні справ не пов'язаних із конституційним провадженням, тобто за результатами розгляду конституційної скарги) наближають Конституційний Суд України до судової гілки влади. В той же час, висновки та рішення за результатами розгляду справ у порядку конституційного провадження визначають особливість положення органу конституційної юстиції в системі органів державної влади в Україні. Форма рішення є формальною ознакою приналежності до органів судочинства, але при цьому саме вона виражає наявність таких ознак як процесуальність розгляду того чи іншого звернення, скарги, подання, а також практичне втілення результатів такого розгляду. Останнє дає нам можливість зробити однозначний висновок про преюдиційний характер актів Конституційного Суду України, оскільки структура остаточних рішень та висновків, а також постанов визначає обставини, що мають значення і повинні сприйматися іншими органами системи судоустрою України. Такий висновок робиться нами на підставі логіки побудови та самого змісту актів Конституційного Суду України, в яких не лише визнаються неконституційними ті чи інші положення законодавства, або надається офіційне тлумачення положень Конституції України, але і визначається спосіб застосування таких норм та положень.

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

По-друге, наявність забезпечувального наказу як окремого виду акту Конституційного Суду України надає останньому значення судової інстанції в контексті захисту прав людини і громадянина. Фактично така діяльність може прирівнюватися до забезпечувальної практики в процесах судів загальної юрисдикції. А це підтверджує тезу про те, що призначення Конституційного Суду України, з поміж іншого, в тому, щоб на практиці реалізовувати систему державних гарантій із захисту демократичних прав та свобод людини і громадянина. Мова не йде про «живу конституцію», а лише про спосіб додаткового впливу з боку держави на законність суспільних відносин та повноту дотримання прав людини в процесах не пов'язаних із конституційним провадженням.

По-третє, акти Конституційного Суду України за результатами офіційного тлумачення Конституції України, на нашу думку, мають дуалістичний характер. Перш за все такі рішення визнаються органами державної влади та учасниками суспільних процесів як офіційний та єдино можливий або такий, що має декілька альтернатив, спосіб практичної реалізації окремих конституційних положень. Враховуючи той факт, що норми Конституції України – це норми прямої дії, на їх практичну реалізацію спрямовуються окремі додаткові законодавчі акти, в який визначається спосіб, межі та характер правового регулювання в конкретних суперечливих або неоднозначних ситуаціях. Для надання логіки та структурної вибудованості таким нормативно-правовим актам і запроваджується інститут тлумачення Конституції України. Але враховуючи положення сучасного законодавства рішення за результатами тлумачення Конституції України є загальнодоступними та такими, що підлягають загального визнання всіма суб'єктами суспільних відносин, яких результати такого тлумачення стосуються або на які впливають. Через це таке тлумачення набуває характер алгоритму здійснення

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

суспільних відносин або способу їх врегулювання. При чому способу цілком конкретного та визначеного і легітимізованого в певному порядку на рівні законодавства, який характеризує загальнообов'язковість такого акту конституційної юстиції. Це прирівнює результат тлумачення до нормативно-правового акту регуляторного характеру.

По-четверте, акти Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційного звернення та конституційного подання мають надзвичайно важливе значення для цілей правозастосовної діяльності. Слід наголосити на тому, що ми повністю відкидаємо тезу щодо «негативного правотворчості» Конституційного Суду України, оскільки в умовах сучасного вітчизняного законодавства така нормотворчість розглядатиметься як спосіб надмірної концентрації влади в одному органі. Тому, на нашу думку, вказана вище діяльність конституційної юстиції і відповідні акти за її результатами мають суто правозастосовчу дію. Вирішуючи питання про неконституційність тих чи інших положень, Конституційний Суд України не просто робить висновок, він обґрунтовує свою позицію через недоречність того чи іншого способу правозастосування положень Основного Закону, які деталізуються у відповідних актах органів державної влади. Тобто він формує спосіб праворозуміння та правозастосування, але шляхом коригування тих способів, які були помилково обрані органами державного управління.

Висновки. Отже, у широкому розумінні під актом конституційної юстиції в Україні пропонується визначити рішення вітчизняного органу конституційної юстиції, яким змінюються, уточнюються або визнаються неконституційними норми національного законодавства, а також нормативно-правові акти, що видаються органами публічної влади. У вузькому розумінні вбачається доцільним розуміти актом конституційної юстиції кінцевий результат діяльності органу конституційної юстиції,

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

оформлений у відповідному вигляді (рішення, висновок, акт тлумачення тощо), що має правоохоронне, стосовно до Основного Закону, значення, та яким на підставі доктринального аналізу положень чинного законодавства виноситься рішення стосовно практичного застосування, зміни, уточнення або вироблення конкретного способу правозастосування тієї чи іншої норми права субконституційного рівня.

Аналізуючи положення сучасного законодавства ми приходимо до власних висновків стосовно доцільності визначення окремих актів Конституційного Суду України, зокрема рішень за результатами тлумачення окремих положень Конституції України в якості джерел права. Їх прецедентність повинна перетворюватися в загальнообов'язковість не лише для судів загальної юрисдикції, але і для всіх інших органів державної влади, наділених повноваженнями правотворчого характеру. І використовувати в якості джерел права відповідні акти Конституційного Суду України необхідно не з урахуванням їх утилітарності та застосовності до конкретного аспекту регулювання суспільних відносин, а в цілому.

Щодо правової природи актів вітчизняного органу конституційної юстиції про офіційне тлумачення, то слід констатувати, що такі акти є інтерпретаційними, мають допоміжний характер і можуть застосовуватися лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми. Вони мають нормативний зміст тому, що містять норми-роз'яснення, але не є нормативно-правовими актами. Крім цього, вказані акти виконують функцію удосконалення законодавства, оскільки акти є підставою для приведення законів у відповідність до Конституції України.

Список використаних джерел

- Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

1. Гергелійник В.О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України: ариф. дис. к.ю.н. за спеціальністю 12.00.02. К., КНУ ім. Т. Шевченка, 2000. 22 с.
2. Григор'єв В. А. Політико-правова природа Конституційного Суду в системі поділу влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 305-310.
3. Кампо В. М. Конституційна юстиція в Україні: проблеми і перспектива. *Юридична наука*. 2011. № 1. С. 43-49.
4. Кампо В., Гринюк Р., Устименко В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Юридична Україна*. № 6. С. 11-23.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.05.2019)
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>(дата звернення: 12.05.2019)
7. Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України : автореф. дис. к.ю.н. за спеціальністю 12.00.02. Х., НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2001. 16 с.
8. Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу: автореф. дис. к.ю.н. за спеціальністю 12.00.02. К., 2004. 28 с.
9. Селіванов А. О. Верховенство права в Конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції. К., Х., Академія правових наук України, 2006. 400 с.
10. Цимбалістий Т. О. Акти Конституційного Суду України як дієвий механізм захисту прав і свобод людини в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 3 (15). 2018. С. 28-35.

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

Хмарук Т. В.

Поняття, ознаки та правова природа актів конституційної юстиції в Україні

Досліджено сутність та значення актів конституційної юстиції як окремої категорії конституційно-правової науки. Проведено аналіз існуючих видів актів Конституційного Суду України та їх призначення. Розкривається правова природа рішень Конституційного Суду України за результатами тлумачення Конституції України. Визначається сутність та спосіб практичного застосування висновків Конституційного Суду України. Піднімається питання щодо прецедентного характеру рішень Конституційного Суду України. Робляться спроби вирішення проблеми практичного застосування окремих видів та форм актів конституційної юстиції.

Ключові слова: Конституційний Суд України, конституційна юстиція, Конституція України, акти тлумачення, правозастосування, нормотворчість

Хмарук Т. В.

Понятие и правовая природа актов конституционной юстиции в Украине

Исследована сущность и значение актов конституционной юстиции, как отдельной категории конституционно-правовой науки. Проведен анализ существующих видов актов Конституционного Суда Украины и их назначения. Раскрывается правовая природа решений Конституционного Суда Украины по результатам толкования Конституции Украины. Определяется сущность и способ практического применения выводов Конституционного Суда Украины. Поднимается вопрос о прецедентном

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.

характере рішень Конституційного Суду України. Діляються спроби рішення проблеми практичного застосування окремих видів і форм актів конституційної юстиції.

Ключевые слова: Конституційний Суд України, конституційна юстиція, Конституція України, акти тлумачення, застосування права, нормотворчість

Khmaruk T. V.

The concept, features and legal nature of the acts of constitutional justice in Ukraine

The thesis is devoted to the main problems of legal regulation and adjusting under the legislation of Ukraine and the practical significance and perception of acts of constitutional justice. There were disclosed and analysed the essence and significance of the acts of constitutional justice as a separate category of constitutional and legal science in Ukraine. It was also made the analysis of existing types of acts of the Constitutional Court of Ukraine and their appointment in Ukraine. The great attention was paid to the legal nature of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine according to the results of the interpretation of the Constitution of Ukraine. The essence and method of practical application of the conclusions of the Constitutional Court of Ukraine were determined. It was also try to decide the question of the case-law nature of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine. There were made attempts to solve the problem of the practical application of certain types and forms of acts of Constitutional Court of Ukraine. The effect of the acts of the Constitutional Court of Ukraine on the processes of formation of legal consciousness and traditions of legal thinking was disclosed and analyzed.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, constitutional justice, Constitution of Ukraine, acts of interpretation, law enforcement, norm-making.

▪ Поняття та правова природа актів конституційної юстиції в Україні / Хмарук Т. В. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2019. – № 1(19) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18htvyvu.pdf>.